

'צורבא מרבנן' מדריך למורה

הלכות שבת

צורבא M'RABANAN
מרבנן TZURBA
לעילוי נשמת מאיר (מינוי) אלימלך ז"ל
כתיבה: הרב יצחק שטרן

מטרת החוברת

הקשיים בלימוד ההלכה, ובפרט בבתי הספר ובתיכונים

מכון 'צורבא מרבנן' נטל עצמו משימה גדולה: להנגיש את לימוד ההלכה למעשה לכל לומדי התורה בישראל. משימה זו אינה פשוטה כל עיקר מסיבות רבות:

הספרות ההלכתית היא 'ים שאין לו סוף'. במהלך הדורות עסקו גדולי התורה בנושאים רבים ומגוונים, השיבו תשובות וכתבו ספרים, ומגוון העניינים, הדעות והמקורות הסתעף והתרחב.

מי שמבקש כיום ללמוד הלכה צריך לבחור אחת מבין שתי האפשרויות הקיימות: או שייבחר לעצמו אחד מספרי הקיצורים, המתמצתים את עיקרי הדברים בשפה קצרה; או שייבחר בדרך הארוכה – ללמוד את ההלכה ממקורה, שלב אחרי שלב.

שתי האפשרויות הללו אינן מושלמות. הלימוד מספרי הפסיקה למעשה משאיר את הלומד עם חוסר הבנה בסיסי בטעמי ההלכה. מסקנות ההלכה המעשית לא-תמיד מובנות ומתיישבות על הלב, היות וכל ההשתלשלות המסועפת שקדמה לה חסרה מן הספר. הלומד, הרוצה להבין את יסודות ההלכה ולהתחבר אליהם, אינו בא לידי סיפוקו.

מצד שני, אם יתחיל הלומד לנבור בספרים וללמוד כל הלכה ממקורה, אף שהוא יבין היטב את הדברים, לא יוכל להקיף את מכלול ספרות ההלכה, לכל נושאה, משום שיהיה עליו להשקיע זמן רב בכל סעיף וסעיף ובכל נושא ונושא.

בלימוד ההלכה בבתי הספר, באולפנות ובישיבות מצטרף קושי נוסף. ברוך ה' זכינו לקיבוץ גלויות נרחב, והיהודים מכל רחבי תבל נקבצו ובאו ארצה. שמחים אנו לראות בכיתה אחת תלמידים שמוצאם מארצות המערב והמזרח, הצפון והדרום. חלקם נוהגים כפסיקת פוסקי עדות המזרח, וחלקם נוהגים כפסיקת פוסקי אשכנז. חלקם נשמעים להוראות הרב מרדכי אליהו וצ"ל וחלקם נשמעים להוראות הרב עובדיה יוסף וצ"ל. יש הפוסקים כשיטת הימשנה ברורה' וחלקם כשיטת ה'בן איש חי'. ומה יעשו המורים? כיצד ילמדו הלכה למעשה בכיתה אחת, שבה כל אחד נשמע לפוסק אחר (כשחושבים על זה: לימוד ההלכה הוא ה'מקצוע' היחיד שנתקלים בו בבעיה זו, משום שהוא ה'מקצוע' היחיד שאינו תיאורטי אלא מעשי...)?

הפתרון של 'צורבא'

מכון 'צורבא מרבנן' ביקש ליצור תבנית חדשה: לימוד ההלכה ממקורותיה – בתמציתיות ובבהירות.

חוברות 'צורבא' עוסקות בכל מגוון הנושאים ההלכתיים, ומביאה עיקרי המקורות המרכיבים את השתלשלות ההלכה, על פי סדר הדורות: החל בדברי חז"ל – במשנה, בתלמוד ובמדרשים; עבור דרך הגאונים והראשונים – עד פסיקת השולחן ערוך והרמ"א; המשך הדיונים באחרונים – מפרשי השולחן ערוך וספרי השאלות והתשובות (שו"ת); וכלה בדברי פוסקי דורנו והדור הקודם.

הייחודיות של חוברות 'צורבא' היא גם בכך שהמקורות מובאים **כלשונם המקורית**, לעיתים בדילוגים קלים ובביאורי לשון, כך שהלומד נפגש ישירות עם מקורות ההלכה ומרגיש את חוויית הלימוד מיכלי ראשון.

חוברות 'צורבא' נותנות דגש מרכזי על **עיקרי השיטות**, ועל ביאור יסודות המחלוקות בהלכה, ומגישות את **הפסיקה המעשית** לפי מנהגי העדות השונות. כך שהחוברת מתאימה **לכל קשת הלומדים**, והיא מותאמת במיוחד ללימוד בכיתה מגוונת.

חוברות 'צורבא' מתמקדות **בשאלות הלכתיות אקטואליות** המתחדשות בדורנו, ומביאה את דעות הפוסקים בעניין חידושי הטכנולוגיה והמציאות המתפתחת בימינו. הלימוד בחוברות אלו מרים את ערכה של ההלכה בעיני התלמיד, בראותו איך מקורות ההלכה הראשוניים רלוונטיים ומשפיעים על הכרעות הפוסקים בימינו.

נמצא, שהלימוד בחוברות 'צורבא' מעניק לתלמידים:

- מבט כללי ומעמיק על כלל נושאי ההלכה.
- לימוד חווייתי מיכלי ראשון.
- הבנת יסודות ההלכה וטעמי הסתעפויותיה.
- ידיעת שורשי המחלוקת ופסיקת ההלכה למעשה לפי כל המנהגים.
- הכרת ערך לימוד ההלכה והרלוונטיות שלה.

צורבא TZURBA
מרבנן M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

מבנה יחידות הלימוד

יחידות הלימוד בחוברת 'צורבא מרבנן' בנויות באופן הבא:

- מבוא
- מקורות
- שאלות חזרה ועיון
- סיכום
- תולדות הפוסקים

מבוא

במבוא ניתנת **סקירה ראשונית** על השאלות והסוגיות ההלכתיות שבהם עומדים אנו לעסוק, במטרה לעורר את סקרנותו של התלמיד ולהסביר לו בקצרה את מורכבות השאלות הנידונות.

מקורות

זהו עיקרו של הלימוד, ובו מוצגת השתלשלות ההלכה בנושא הנידון. הלימוד נעשה בשלבים ולפי סדר הדורות.

תחילה לומדים את יסוד ההלכה כפי שמופיע בדברי חז"ל – במשנה, בתלמוד הבבלי או הירושלמי, ובמדרשי ההלכה והאגדה.

משם ממשיכים לדברי **הגאונים והראשונים**. בדרך כלל יובאו כאן הראשונים המרכזיים בסוגיה, המייצגים את שני צדדי הדיון. אחר כך יובאו דברי **הפוסקים**, ובראשם השולחן ערוך והרמ"א ומפרשיהם.

לאחר ההיכרות עם יסוד ההלכה ופסיקתה, נעסוק בשאלות האקטואליות המוזכרות בדברי **הפוסקים האחרונים**. גם כאן יובא מדגם מייצג של שתי קצוות הדיון ההלכתי. ולבסוף נגיע **להלכה למעשה**, לפי מנהגי העדות בישראל.

המקורות מובאים **בקצרה**, עד כמה שניתן (מבלי לאבד את המשמעות וההעמקה), ובמקום שיש צורך נוסף גם **ביאור קצר** להבנת העניין (כגון מילים בארמית או ביטויים הלכתיים שאינם מורגלים בלשון התלמידים).

שאלות חזרה ועיון

בסוף כל מקבץ מקורות קצר (בערך 2-5 מקורות) מקבל התלמיד **שאלות לסיכום ולהעמקה**. חלק מן השאלות עוסקות בסיכום המקורות, וחלק מן השאלות עוסקות בהבנה פנימית ומעמיקה יותר של המקורות. לעיתים השאלות מעלות לדיון נושא שאינו קשור ישירות למקורות שנלמדו, אך עולות מתוכם.

מטרת השאלות לבחון את הבנת התלמיד ולסייע לפיתוח דיון מעמיק במקור הנלמד.

מומלץ מאד לומר לתלמידים לנהל 'מחברת הלכה', ולכתוב בה את התשובות לשאלות. אינו דומה העונה על השאלות בעל פה למי שגם כותב אותן. **הכתיבה** דורשת הבנה מיטבית וניסוח מדויק, ולשם כך יש להבין היטב את המקורות הנלמדים.

סיכום

בסוף כל נושא נכתב **סיכום**, שמסדר להלכה ולמעשה את כל הנושאים הנלמדים.

מטרת הסיכום כפולה: האחת – לאפשר לתלמיד **לבדוק את עצמו** אם הבין נכון את המקורות הנלמדים. השנייה – לסיים את הלימוד עם **משנה הלכתית סדורה**, בלשון קצרה ותמציתית.

תולדות הפוסקים

בסוף החוברת הובאה רשימה ביבליוגרפית של הגאונים, הראשונים והאחרונים שאת דבריהם למדנו בחוברת. ישנה חשיבות רבה **להכיר את הדמויות**, גם משום "והיו עיניך רואות את מורידך" והחיבור הנפשי ל"בעל השמועה", וגם כדי לדעת את **סדר השתלשלות ההלכה**.

ישנה חשיבות רבה לדעת אם הספר שלפנינו נכתב על ידי ראשון או אחרון. התלמידים שלנו מכירים שמות רבים של חכמי ישראל, אך אינם יודעים למקם אותם על סדר הדורות. תלמידים רבים אינם יודעים שרש"י והרב קוק חיו בהפרש של כ-900 שנה, ואינם יודעים אם ה'חזון איש' היה 'ראשון' או 'אחרון'.

חשוב **להבהיר לתלמידים** שלדברי הראשונים יש **משקל הלכתי רב** יותר מאשר לדברי האחרונים. הדבר בא לידי ביטוי בכך שאין אנו חולקים על דברי הראשונים (אלא אם מצאנו 'ראשון' נוסף המסייע להבנתנו), ואילו על דברי האחרונים רשאים אנו (הכוונה לפוסקי הדור, שראויים להוראה) לחלוק על דבריהם.

כחלק **מהקניית זיהוי שמות המחברים** ודורות הפוסקים אפשר להציע שני משחקים:

משחק זיכרון – מכינים זוגות כרטיסים, על מחצית מהכרטיסים כותבים את שמות המחברים, ועל המחצית השנייה כותבים את שמות הספרים והחיבורים ההלכתיים שלהם.

משחק השלטים – כל תלמיד מקבל שני שלטים בשני צבעים – האחד (למשל: כחול) מסמל ראשונים, והשני (למשל: ירוק) מסמל אחרונים. מחלקים את הכיתה לשתי קבוצות. המורה מקריא שם של אחד הפוסקים, וכל תלמיד צריך להרים את השלט המתאים לדעתו. תלמיד שצבר את מירב הנקודות הוא הזוכה. מורה שמבין קצת במחשבים יכול להכין את המשחק הזה באופן אינטראקטיבי...

נושאי הלימוד

חלוקת השערים

הלכות שבת הן "כהררים התלויים בשערה" (מסכת חגיגה א, ח) ופרטיהם רבים מספור. בחוברת **'צורבא מרבנן – הלכות שבת'** בחרנו לעסוק בהלכות שבאופן יחסי רוב התלמידים נפגשים איתן יותר.

החוברת מחולקת לחמישה שערים:

- מצוות השבת
- מלאכות שבת
- דיני מוקצה
- שימוש בחשמל בשבת
- רפואה ופיקוח נפש בשבת

להלן הוספנו נקודות להרחבה, העשויות להוות פתיחה או סיום לשיעור, וכן בסיס לדיון נוסף.

כמו כן, צירפנו **קישורים** רבים **למאמרים** המרחיבים ודנים בנושאים הללו, מתוך מטרה להעשיר את הידע של המורה.

אפשר להסתייע בקישורים אלו גם לצורך **'שיעורי בית' מתוקשבים**. שולחים לתלמידים את הקישור למאמר, ומבקשים מהם לסכם אותו או ששואלים עליו שאלות, וכיוצא בזה.

עוד הוספנו קישורים **לסרטונים קצרים**. סרטונים אלו מתאימים בעיקר לפתיחת השיעורים. הקרנת סרטון קצר בתחילת השיעור יוצרת עניין ומגרה את התעניינות התלמידים (בדרך כלל, הקרנת הסרטון בתחילת השיעור גם מסייעת להשתיק את תלמידי הכיתה החוזרים נסערים מן ההפסקה. מניסיון, כשיש סרט – כולם משתתקים).

מרבנן M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

שער ראשון - מצוות השבת

קדושת השבת - פתיחה כללית ללימוד הלכות שבת

יום של איסורים או יום של קדושה?

השבת נתפשת לפעמים כיכלי שמלאכתו לאיסור'. אצל חלק מן התלמידים, השבת היא יום דיכאוני שאסור לעשות בו המון דברים: אסור לשחק במחשב, אסור להתכתב עם חברים בוואצטפ, אסור לנסוע לשום מקום, **אסור ואסור ואסור**. אנחנו תקועים בבית ולא יכולים לעשות שום דבר מעניין.

זו תפיסה ילדותית.

לפני כל האיסורים, **השבת היא יום קדוש**. יום שבו נותנים לגוף לנוח, ולנשמה לעבוד ולהתעלות. זהו המסר המרכזי אותו אנו רוצים להעביר לתלמידינו בשער זה, ומשום כך פתחנו את החוברת במצוות השבת ולא באיסוריה.

אנו ממליצים להקדיש את פתיחת השיעור הראשון **לבירור עם התלמידים על יחסם לשבת**: אוהבים או שונאים? אם אוהבים – מה אוהבים? האם אנו רק שמחים בכך שיש חופש מהלימודים ומכך שאפשר לישון כל היום, או שאנו יוצקים ליום זה גם תוכן רוחני? בתפילה, בלימוד תורה, בזמירות שבת, בשיח משותף עם ההורים והאחים, בפעילות חינוכית בתנועת הנוער, וכיוצא בזה.

- ראו במאמר: **"שבת – אסור, אסור ו... אסור"**
- וכן במאמר המקסים של **איה קרמרמן** – **"שבתנו בלי שבת"** (פורסם בעיתון 'בשבע')

אפשר ללמד כאן את הפיוט **י-ה אכסוף** של רבי אהרן (הגדול) מקרלין, המבטא את גודל מעלת השבת. ובנוסף ניתן ללמוד את מאמרו של **ה'נתיבות שלום'** (רבי שלום נוח ברזובסקי, האדמו"ר [הקודם] מסלונים) - **"מי יפאר גודל פאר המלכה"** (נתיבות שלום ח"ב, שבת, מאמר ראשון).

י-ה אכסוף – בביצוע חסידי קרלין
י-ה אכסוף - בביצוע של יצחק מאיר ואהרן רזאל

- הפיוט י-ה אכסוף

יְהִי אֶכְסֹף נְעָם שֶׁבֶת הַמְתָּאֲמֶת וּמְתַאֲחֶדֶת בְּסִגְלֶתָךְ
מְשֻׁךְ נְעָם יִרְאֶתְךָ לְעַם מְבֻקְשֵׁי רְצוֹנְךָ
קִדְשֵׁם בְּקִדְשֵׁת הַשֶּׁבֶת הַמְתַּאֲחֶדֶת בְּתוֹרֶתְךָ
פֶּתַח לָהֶם נְעָם וְרְצוֹן לְפִתּוֹחַ שְׁעָרֵי רְצוֹנְךָ

הִיָּה הוּא שְׁמוֹר שׁוֹמְרֵי וּמְצַפִּים שֶׁבֶת קִדְשְׁךָ
כְּאֵיל תַּעֲרֹג עַל אֲפִיקֵי מַיִם כֵּן נַפְשָׁם תַּעֲרֹג לְקַבֵּל נְעָם שֶׁבֶת הַמְתַּאֲחֶדֶת בְּשֵׁם קִדְשְׁךָ

הַצֵּל מֵאַחֲרַי לְפָרֵשׁ מִן הַשַּׁבָּת לְבִלְתִּי תִהְיֶה סָגוּר מֵהֶם שְׁשֵׁה יָמִים הַמִּקְבָּלִים קִדְשָׁה
מִשְׁבַּת קִדְשָׁךְ
וְטִהַר לְבָבְךָ בְּאַמֶּת וּבְאַמוּנָה לְעִבְדֶּךָ

וַיְהִי רַחֲמֶיךָ מִתְגֹּלְלִים עַל עַם קִדְשָׁךְ
לְהַשְׁקוֹת צְמֵאֵי חֶסֶדְךָ מִנְהַר הַיּוֹצֵא מֵעֵדֶן לְעֵטֶר אֶת יִשְׂרָאֵל בְּתַפְאֵרַת הַמַּפְאָרִים
אוֹתָךְ עַל יְדֵי שַׁבַּת קִדְשָׁךְ
כֹּל שְׁשֵׁה יָמִים לְהַנְחִילָם נַחֲלַת יַעֲקֹב בְּחִירָךְ

הַשַּׁבָּת נֹעַם הַנְּשָׁמוֹת וְהַשְּׁבִיעִי עֲנֵג הַרוּחוֹת וְעֵדֶן הַנְּפֹשׁוֹת לְהַתְעַדֵּן בְּאַהֲבַתְךָ
וַיִּרְאֶתְךָ
שַׁבַּת קוֹדֵשׁ נַפְשֵׁי חוֹלַת אֲהַבְתְּךָ
שַׁבַּת קוֹדֵשׁ נַפְשׁוֹת יִשְׂרָאֵל בְּצֵל כְּנָפֶיךָ
יְחֻסְיוֹן יְרוּגֵן מִדְּשֵׁן בֵּיתְךָ

- מאמר הינתיבות שלום'
מי יפאר גודל פאר המלכה

השבת נועם הנשמות והשביעי עונג הרוחות ועדן הנפשות להתעדן באהבתך
וביראתך, שבת קודש נפשי חולת אהבתך, שבת קודש נפשות ישראל בצל כנפיק
יחסיון יריון מדשן ביתך.

בביטויים אלו מצא המשורר הקדוש רבי אהרן הגדול זי"ע להביע קצת ממהותה
ומציאותה של שבת קודש, שאחרי כל הנאמר בחז"ל ובזוהר הקדוש ובספרים
הקדושים בנגלה ובנסתר עדיין עטופה היא מסתורין, ומתקיים בה כלשון חז"ל
(שבת י ע"ב): אמר הקב"ה למשה, מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, דהיינו
שמיוחדת מצות שבת מכל המצוות שהיא בבית גנזי המלך, ויד זרים לא שולטת
בה, כי היא לעילא מכל דרגין ותפיסה חומרית, היא יומא דנשמתא ולא יומא
דגופא, והיא שיא נועם הנשמות ושיא עונג הרוחות ועדן הנפשות להתעדן
באהבתו ויראתו ית'.

ויש להתעמק מהו המקור ושורש הדגש המופלג של נועם מתיקות עריבות ואהבה
עד כלות הנפש לשבת קודש, שלא מצינו כדוגמתה בשאר כל המצוות... וצדיקים
פירשו בנוסח התפילה בליל שבת קודש "וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל
הזמנים" ... (ש)השבת היא לעילא לעילא מכל הימים והזמנים, והיא תכלית מעשה
שמים וארץ, תכלית כל ענייני עבודת ה'. ... שהשבת אינה כאחת המצוות אלא יש
בה משמעות מיוחדת במינה...

ולבאר העניין... דעצם פנימיות השבת אות היא ביני ובין בני ישראל, השבת היא אות המקשר ומדבק את עם ישראל להקב"ה... כל עיצומה של שבת קודש היא בחינת אהבה ודביקות בין עם ישראל וקוב"ה...

שקולה השבת כנגד כל מצוות התורה, שהיא העצה מעל כל תרי"ג העצות, וראשית לכל ענייני אור וקדושה שהאציל הבורא ית' מאור אין סוף... ויום השבת מדבק ומחבר שוב את האדם מישראל אל המקור העילאי, מקור מחצבתו מכיסא הכבוד, ונותן כוח ליהודי לעמוד בכל זיהומי עולם הזה שלא יזוהמו ח"ו ולא יפסיקו דביקותו בהבורא ית'... כי היא תכלית יעודו של אדם בעולמו – לשמור על דביקותו בה'.

יותר מששמרו ישראל על השבת...

- כאן המקום לפתח דיון בנושא: "יותר מששמרו ישראל על השבת, שמרה השבת עליהם".
- נחשו מי אמר משפט מוכר זה? [תשובה: 'אחד העם'...]
  - ראו בקישור הבא: "[אחד העם – השבת והציונות](#)"
  - כיצד השבת שמרה על ישראל?
  - איך זה שגם אדם שאינו שומר שבת מבין את חשיבותה לשמירת צביון האומה?

השבת הציבורית במדינת ישראל

- אפשר לפתח דיון על חוקי שמירת השבת במדינת ישראל:
- חוק המרכולים, תחבורה ציבורית, 'היתרי עבודה' בשבת לשחקני כדורגל, פתיחת קניונים וכדו'.
  - האם תפקיד הדתיים לדאוג רק לשמירת השבת של עצמם או של כלל האוכלוסייה היהודית במדינה?
  - היכן עובר הגבול הדק בין כפייה דתית לשמירת הצביון הלאומי?
  - מומלץ לעיין במאמרו של עו"ד אביעד הכהן – "[יום מנוחה במדינה יהודית ודמוקרטית](#)"
  - וראו גם במאמרו של הרב ד"ר דרור פיקסלר – "[שבת ציבורית בכל מחיר](#)"

הדלקת נרות שבת

הדלקת הנרות היא 'יריית הפתיחה' של השבת. נקודת המעבר בין ששת ימי המעשה למנוחת היום השביעי. זו השעה שהאם עומדת עם בנותיה אל מול פני הנרות, עוצמת את עיניה ולוחשת תפילה חרישית על הצלחת המשפחה וחינוך הילדים.

- בפרק זה אנו דנים בחמישה נושאים:
- א. הטעמים להדלקת נרות השבת
  - ב. מספר הנרות

- ג. החייבים בהדלקה
- ד. במה מדליקין?
- ה. קבלת שבת בהדלקה

טעמי הדלקת הנרות

בתקופת חז"ל, הנרות שימשו כאמצעי התאורה של הבית, והדלקת נרות השבת הייתה חיונית לקיום סעודות השבת והתנהלות הבית. כיום, **בעידן התאורה החשמלית**, נרות השבת כמעט אינם מורגשים. כמעט מאליה מתעוררת השאלה האם יש בכלל תועלת ומשמעות להדלקת הנרות בימינו. האם חוץ מענייני סגולה והמשכיות הדורות יש באמת עניין אמיתי בהדלקת הנרות בימינו?

במהלך הלימוד נראה שיש שני טעמים להדלקת הנרות – האחד משום **עונג שבת**, כדי שלא יצטרכו לאכול בחושך, והשני משום **כבוד השבת**. הטעם הראשון (עונג שבת) אינו רלוונטי בימינו, משום שבלאו הכי אנו סועדים לאור תאורת החשמל, אולם הטעם השני (כבוד השבת) **שייך גם בימינו**, משום שגם בימינו נהוג להדליק נרות באירועים מיוחדים, ונרות השבת מכבדים את השבת.

להרחבה:

- [סיפורי קרליבך – "נרות שבת"](#) - סרטון
- ["נרות השבת מאירים את החיים"](#) - מאמר
- ["הדלקת נרות שבת – אור רוחני"](#) - מאמר

מספר הנרות

לסיכום נושא זה, אנו מציעים להראות את הסרטון הקצר (דקה וחצי) הבא, המסכם את המנהגים השונים, ולשאול: איזה מנהג **לא** הוזכר בסרטון? [תשובה: המנהג להדליק נרות כמספר בני הבית]

- הרב **ירון אשכנזי** – ["כמה נרות מדליקים בהדלקת נרות שבת"](#)
- להרחבה: מאמרו של הרב **יהודה שרפין** – ["למה מדליקים שני נרות שבת?"](#)

החייבים בהדלקה (א)

באופן טבעי, נושא זה של הדלקת נרות השבת יעסיק יותר את **הבנות** מאשר את הבנים. בבתי רבים (עדות אשכנז) נהוג שגם הבנות מדליקות נרות, ובבתי אחרים (מנהג עדות המזרח) הבת אינה מדליקה בעצמה אך עומדת ליד אמה בשעה קדושה זו. בדרך כלל הבנים נמצאים בבית הכנסת או מתארגנים לקראת תפילה מנחה וקבלת שבת.

בהקשר לזה, חשוב לציין **לבנים** שמצוות הדלקת נרות שבת נוגעת גם להם, הן מבחינת החובה מוטלת עליהם (שבפועל אמם מבצעת עבורם), והן במצבים שהם נמצאים מחוץ לבית, כגון בפנימיה או במחנה, ובהמשך החיים – בצבא וכדו'.

להרחבה:

- ילקוט יוסף, הלכות שבת, סימן רסג, סעיף טו
בחור הלומד בישיבה עם פנימייה, צריך להדליק נרות שבת בחדר השינה שלו.
וצריך שהנרות יהיו גדולים בשיעור שכאשר יחזור מסעודת ליל שבת יישארו
דלוקים. ובעת שמדליק הנרות יברך לפני ההדלקה.

ואם יש בחדר כמה בחורים הישנים שם, האחד ידליק והאחרים ישמעו ויצאו ידי
חובתם. וינהגו כן בתורנות. ואין הבדל בזה אם ההורים נמצאים בארץ או בחוץ
לארץ.

- שמירת שבת כהלכתה, פרק מה, סעיף יא
בחורים הגרים בישיבה, או בנות הגרות בפנימייה של מוסד, הרי מכיון שזהו
מקום מגוריהם הקבוע – חייבים הם בהדלקת נרות בחדר האוכל, ודינם כמשפחה
אחת גדולה. על כן ידליק אחד מהם נרות בחדר האוכל, וכולם יוצאים ידי חובה.

ומכיון שמצות הדלקת נרות שבת היא משום כבוד ועונג שבת, הרי בחדר אוכל
גדול לא די בהדלקת נרות במקום אחד, כי לא כל האוכלים יוכלו לראות אותם,
ולכן מן הנכון להדליק נרות בכמה מקומות בחדר האוכל, כדי שהכל יוכלו לראות
את הנרות.

וטוב שאחד מבני הישיבה או מבנות הפנימיה ידליק את כל הנרות כולם ויברך
עם ההדלקה במקום האחרון. ואם אחר ידליק את הנרות הנוספים, לא יברך על
הדלקתם.

- פניני הלכה, שבת א, פרק ד, ח [ובתוספת ביאור בפניני הלכה, הרחבות שבת, עמ' 86]
בחורים שלומדים בישיבה, אף שהם סמוכים על שולחן הוריהם שדואגים לכל
מחסורם, כיוון שזמן רב הם נמצאים בפנימייה, באותו זמן הם נחשבים
כעצמאיים החייבים במצווה האישית להדליק נרות לכבוד שבת. ומאחר שהם
אוכלים ביחד בחדר האוכל, דינם כדין משפחה אחת גדולה, ואחד מהם צריך
להדליק נרות בחדר האוכל בברכה עבור כולם.

בנוסף לכך, עליהם לדאוג שיהיה מעט אור בחדריהם עד השעה שילכו לישון,
ואפשר להסתפק לשם כך בתאורה מהפרוזדור או מפנס רחוב. ואף שאם היו
רוצים, היו רשאים להדליק נרות בכל חדר בברכה, כיוון שבפועל הם יוצאים ידי
חובתם בהדלקה שמדליקים בחדר האוכל, אין צורך בזה. וכך המנהג הרווח
בישיבות.

החייבים בהדלקה (ב)

”כל אישה ובת מדליקות נרות שבת” – משפט נפוץ זה הופץ על ידי חסידי חב”ד, שבהוראת
הרבי מליובאוויטש זצ”ל יצאו למבצע חלוקת נרות שבת לכל אישה ובת בישראל.

אולם חשוב לדעת שמשפט זה נכון רק לפי מנהג בנות אשכנז, הנוהגות שכל בנות המשפחה מדליקות נרות שבת בברכה. אמנם לפי מנהג בנות עדות המזרח, רק אישה אחת (בדרך כלל, האימא) מדליקה את נרות השבת בברכה.

כפתיחה ללימוד פרק זה, ניתן להביא לכיתה שלט הנושא את הכיתוב "כל אישה ובת מדליקה נרות שבת", ואז לספר על המבצע החב"די, הנקרא בזמנו "מבצע נש"ק" (נרות שבת קודש).

- חב"דפדיה – ["מבצע נרות שבת קודש"](#)
- ["ארבעים שנה למבצע נש"ק – סקירה"](#)

נושא זה יכול להוות פתיחה לדיון על חשיבות הפצת התורה והיהדות.

במה מדליקין?

האם יוצאים ידי חובת הדלקת 'נרות' בהדלקת תאורת החשמל? ואולי זה אפילו עדיף, שהרי תאורת החשמל יעילה הרבה יותר מהאור הזעיר היוצא מן הנרות?

ומה הדין של פנס המופעל באמצעות סוללות - האם דינו כ'נר'? האם אפשר לראות את הסוללות כ'שמך' ואת חוט הלהט כ'פתיחה'?

- אתר מכון צמ"ת – [נרות שבת חשמליים – הסבר כללי](#)
- אתר מכון צמ"ת – [נרות שבת חשמליים – הסבר הלכתי](#)

נושא זה הוא פתח רחב לדון בו על הלכה וטכנולוגיה.

קידוש והבדלה; סעודות שבת

משמעות הקידוש – הצהרת אמונים בבורא העולם

בדומה להדלקת נרות השבת, גם ה'קידוש' בליל שבת מהווה את אחד מסמלי השבת. בני המשפחה נאספים סביב השולחן, לבושים בגדי שבת, אבי המשפחה מחזיק בידו את גביע היין, וכולם מצהירים על אמונתם בה' יתברך שברא את השמים ואת הארץ בשישה ימים וקידש את יום השבת.

מלבד הסוגיה ההלכתית הנלמדת בחוברת, מתאים וחשוב ללמוד עם התלמידים גם על מהות הקידוש, ולהסביר להם מהי מטרתו (כאמור: להצהיר על האמונה בבורא העולם).

מקורות להרחבה:

- שבת קיט ע"ב

אמר רב המנונא: כל המתפלל בערב שבת ואומר "ויכולו" - מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית.

- אור החיים, בראשית ב, ג

אמרו ז"ל (שבת קיט ע"ב) כל המקדש וכו' ואומר ויכלו וגו' כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. ודבריהם רחוקים ודחוקים לפי הנראה, מי שמע כזאת שיבא אדם וישתתף בדבר שכבר נגמרה מלאכתו, אין אחר מעשה כלום ובמה נעשה שותף? עוד מה היא הפעולה הגדולה הזאת שבאמצעותה ישיג השגה זו?

...ולמה שפירשתי אמת יהגה חכם ודבר ה' בפייהם אמת בטעם צודק, כי להיות שהשבת הוא המקיים העולם כל ששת ימים, ואחר עבור ששת ימים יבוא שבת אחרת ויחייהו ויקיימהו עוד ששת ימים אחרים, ולך לדעת כי מציאות השבת בעולם הוא קיומו שמקיימים אותו, כי אם אין מקיימים שבת - אין שבת...

ולזה כל המקדש את השבת וכו', פירוש מקיים ושומר קדושתו, באמצעות זה ישנו לשבת, ומאמצעותו מתקיים העולם. הראת לדעת כי הוא המקיים העולם, ואין לך שותף גדול מזה כדין וכהלכה.

- אור המאיר [רבי זאב וולף מזייטומיר, מתלמידי המגיד ממעזריטש] ויקרא, פרשת קדושים

מאמרם ז"ל כל המקדש וכו' ואומר ויכלו וכו' כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, ולכאורה וכי יש חברותא כלפי שמיא?! ומה לתבן את הבר לכנותו בשם שותף להקב"ה?

אמנם... כבר זכרנו כמה פעמים עצם התענוג שציפה לקבל מכישרון מעשיהם של עם קרובו ישראל... והם הם המקיימים העולם בהכשר מעשיהם הטובים. ולהיות שבת כללות הקדושה שקולה ככל המצוות (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה), ובוודאי המקדשו ומשמרו כראוי כל אחד ואחד לערך בחינתו מקיים העולם מה שצפה הקדוש ברוך הוא לברוא בשבילו, ובבחינה זו ראוי לכנותו בשם שותף במעשה בראשית, לערך השעשועים והכבוד שגורם לבורא עולם בכישרון פעולותיו.

- מגילה כז ע"ב

שאלו תלמידיו את רבי זכאי: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי... לא ביטלתי קידוש היום.

- פרקי דרבי אליעזר, פרק יח

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אוֹתוֹ (בראשית ב, ג) - הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּרוּךְ וַיְקַדֵּשׁ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, וַיִּשְׂרָאֵל אֵינָן חִיְבִין אֶלָּא לְשׁמֵר וּלְקַדֵּשׁ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת. מִכָּאֵן אָמְרוּ כָּל הַמְּבָרְךְ עַל הַיּוֹם בְּלִילֵי שַׁבָּתוֹת, מֵאֲרִיכִין לוֹ יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו בְּעוֹלָם הַזֶּה, וַיּוֹסִיפוּ לוֹ שְׁנוֹת חַיִּים לְעוֹלָם הַבָּא.

קידוש במקום סעודה

נושא הלכתי זה קצת לא מוכר. תלמידים רבים יודעים שצריך לשמוע קידוש (בבוקר) לפני שאוכלים, אבל הם לא תמיד מודעים לכך שחובה עליהם גם לקבוע סעודה באותו מקום שהם שמעו את הקידוש. לא מספיק לשמוע את הקידוש ולברוח...

ומה צריך לאכול? האם מספיק לאכול קצת חטיפים? האם אפשר לאכול פשטידת אטריות ('יקגלי') עם מלפפון חמוץ?

מנהג יפה נפוץ בתנועות הנוער – להגיע בלילות שבת **לבתי חולים** ולקדש עבור החולים השוכבים במחלקות השונות. כאן מתעוררת בעיה הלכתית: האם אפשר לקדש עבור החולים? ומה עושים כאשר החולים לא מתכוונים לאכול כעת והקידוש לא יהיה סמוך ל'סעודה' – האם יש טעם לקידוש זה?

- ראו להרחבה בשיעור ['עולמות – קידוש במקום סעודה'](#)

הבדלה

למורים והמורות המלמדים **בנות**, ראוי להתייחס לנושא **ההבדלה לנשים**. יש בזה דיונים הלכתיים, הן בעניין ברכת הבשמים, הן בעניין ברכת האש, והן בעניין שתיית יין ההבדלה.

מקורות להרחבה בנושא:

- פסקי תשובות, חלק ג, סימן רצו, אות ח

שתיית נשים ושאר אנשי הבית משירי כוס הבדלה

מ"ב סק"ו: נהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה. כוס של הבדלה רגיל המבדיל לשתותו כולו, ואינו משקה ממנו בני ביתו, מג"א (סק"ד).

ולפי פשוטו קשה להבין מה נשתנה כוס הבדלה משאר כוס של מצוה, ככוס של קידוש וברכת המזון, שמצוה מן המובחר שיטעמו כולם כדי להראות חביבות המצוה. והנה הגם שנאמרו בפוסקים כמה טעמים הגונים להסביר הדבר, הן לענין אי שתייתם של נשים, והן לענין אי שתייתם של שאר בני הבית, אך מכל מקום עדיין אנו צריכים לומר שטעם הנסתר בזה רב הוא על הנגלה, והוא המכריע, וכדברי 'סדר היום' (תלמיד הרמ"ק) "ויש נוהגין שהמבדיל שותה כל הכוס ואינו נותן ממנו לאנשי ביתו וכו', ולא שמעתי בו טעם וכו', ואולי יש איזה סוד בענין, ומנהגן של ישראל תורה היא".

וכמובן שאין בדבר איסור, ואין הנהגה זו לעכובא, לכן כשיש סיבה מוצדקת רשאי להקל בכך לכתחילה, כגון למי שקשה לו שתיית כוס ההבדלה (אשר הוא לעכובא כדי לצאת ידי חובה), רשאי לכתחילה להבדיל ולתת לשתות לאדם אחר היוצא ממנו ידי חובה, וכשאינן אצלו איש או קטן שהגיע לחינוך שיכול לשתות במקומו, רשאי אף לתת לאשה, וכן אשה שאין מי שיבדיל לה, תבדיל היא בעצמה ותשתה, ואין בכך חשש, כי בודאי עדיף כן מאשר לא תעשה הבדלה כלל.

ולענין יום טוב שחל במוצאי שבת, נוהגים כל ישראל שנותנים לנשים ולשאר בני הבית לשתות מכוס הקידוש, הגם שגם הבדילו עליו, ואין פוצה פה ומצפצף, ויש אומרים שכמו כן בכל מוצאי שבת אם מבדילין על הכוס שעליו ברכו ברכת המזון דסעודה שלישית, רשות לנשים ולשאר בני הבית לשתות, וכדאיתא בגמ' (ברכות נ"א א) לשגר כוס של ברכה לאנשי ביתו, והבדלה שעשו עליו אינו גורע מהברכה שבו.

- הרב **דוב ליאור** – ["שתיית יין הבדלה לנשים"](#)
- הרב **שי עמר** – ["מדוע אין נשים שותות בהבדלה"](#)
- הרב **יצחק רצאבי** – ["אישה בשתיית יין בהבדלה – על פי הדין ועל פי הסוד"](#)
- הרב **יעקב אריאל** – ["סדר הבדלה לבחורה רווקה"](#)

איך מנהלים את סעודות השבת?

הפרקים ההלכתיים שלפנינו עוסקים בפרטי ההלכות של סעודות השבת. כמה סעודות חייבים לסעוד (האם סעודה שלישית וסעודת מלווה מלכה הן חובה?), מי חייב בהן, ומה צריך לאכול בהן (האם חייבים לאכול חלה?). זהו הבסיס.

אך מעבר לכך חשוב מאד לשוחח עם התלמידים על **התוכן** של סעודות השבת. מה עושים בסעודות הללו. סעודות אלו אינן ארוחות רגילות בתוספת מאכלים מיוחדים. הן **סעודות רוחניות**. המאכלים הטעימים הם הרקע שעליו מגיע הערך המוסף.

השיח המשפחתי, דברי התורה, סיפורי צדיקים וזמירות השבת – כל אלו הם התוכן והעיקר בסעודות השבת.

נושא זה חשוב לבירור אצל **בני הנוער**, שלעתים מתקשים לשבת סביב השולחן ולהקשיב לדברי התורה ולשיחות המשפחתיות, ומבקשים לסיים מהר ולרוץ למפגש עם החברים.

בנושא זה מומלץ לעיין ב:

- מאמר של הרב **ארז משה דורון** – ["סעודות שבת – אכילה רוחנית"](#)
- מאמרי הרבנים: הרב **יצחק לוי** (רב קרני שומרון), הרב **אהרן טרופ** (ראש ישיבת בני צבי), הרב **יהודה מלמד** (ר"מ בישיבת ההסדר ברמת גן) – ["כיצד צריך להיראות שולחן השבת"](#)
- מאמר של הרב **יוני לביא** – ["איך לשדרג את שולחן השבת"](#)

שער שני - מלאכות שבת

פתיחה ללימוד מלאכות שבת

ט"ל מלאכות של יצירה ובניין

התבוננות בט"ל מלאכות השבת מעלה תהייה: **מדוע נאסרו דווקא מלאכות אלו?** קל להבין מדוע אסרה התורה את מלאכות הזריעה והחרישה, הצידה והשחיטה, הבניין והסתירה, ודומיהן. כל אלו הן מלאכות הדורשות מאמץ גופני, והעיסוק בהן בשבת פוגע באופן ישיר במנוחת השבת.

אולם למה אסרה התורה את מלאכת הכתיבה, את מלאכת הברירה או את מלאכת ההוצאה מרשות לרשות? אלו ודומיהן אינן מלאכות כל כך קשות, והן לא פוגעות במנוחת השבת.

התשובה לשאלה זו עומדת על **עומקה של מנוחת השבת**.

אם מהות השבת הייתה **מנוחת הגוף בלבד**, הרי שהיה מקום גדול לשאלה זו. אך מנוחת הגוף אינה כל מהות השבת. עיקרה של השבת הוא לקבל **'תדלוק רוחני'**. מנוחת הגוף נצרכת כדי לאפשר לאדם להתמקד במתן מזון רוחני לנשמתו – בלימוד תורה, בתפילות, בסעודות ובזמירות השבת.

השביתה ממלאכה נועדה להעניק לאדם הינתקות מעולם החומר **והתמקדות בעולם הרוחני**. על כן, התורה לא אסרה דווקא מלאכות הדורשות מאמץ גופני, אלא מלאכות של **יצירה ובניין** ושל **התערבות האדם בעולם החומר**. ל"ט המלאכות הן סוגים שונים של יצירתיות בעולם, ואת כולם אסרה התורה בשבת.

להרחבה בנושא זה:

• ערכים - מאמר **"מלאכות האסורות בשבת"**

• אתר השבת – **"מדוע אסור לעשות מלאכות מסוימות בשבת?"**

• ישראל מאיר – **"נו, אז למה לא להדליק אור?"**

מלאכות שבת והמשכן

ל"ט מלאכות שבת נלמדו מהמשכן:

• מסכת שבת מט ע"ב

תניא,

אין חיבין אלא על מלאכה שכיוצא בה הייתה במשכן:

הם זרעו - ואתם לא תזרעו,

הם קצרו - ואתם לא תקצרו,

הם העלו את הקרשים מקרקע לעגלה - ואתם לא תכניסו מרשות הרבים לרשות

היחיד,

הם הורידו את הקרשים מעגלה לקרקע - ואתם לא תוציאו מרשות היחיד לרשות

הרבים,

הם הוציאו מעגלה לעגלה - ואתם לא תוציאו מרשות היחיד לרשות היחיד.

מהו עומק העניין? מהי המשמעות לכך שהמלאכות האסורות בשבת הן אותן מלאכות שהיו ישראל עוסקים בהן בהקמת המשכן?

הסברים רבים לכך. נביא כאן שני הסברים:

א- תכליתו של האדם בעולמו ועיקר עבודתו ומלאכתו היא להשרות שכינה בעולם. ל"ט המלאכות היסודיות, מלאכות היצירה והבניין, הן המלאכות שעסקו בהן ישראל בבניית המשכן, והן אותן המלאכות שעוסק בהן כל יהודי כדי להשרות שכינה בביתו ובסביבתו. בימות החול אנו משרים את השכינה בארץ באמצעות המלאכות הגשמיות, אולם **בשבת אנו משרים שכינה בעזרת עבודה רוחנית**, ואנו מצווים לשבות מכל המלאכות הגשמיות החשובות של ימות החול.

ב- תפקידה של השבת לבטא את **קבלת עול מלכות שמים**. השביתה ממלאכות השבת מורה על אמונתנו בבורא העולם, שבראו בשישה ימים ושבת ממלאכת הבריאה ביום השביעי. ביטוי אמוני זה דורש מאיתנו להשבית בשבת גם את 'מלאכות המשכן', אף את המלאכות הגשמיות שנעשות למען ה'.

להרחבה:

- הרב **אליעזר מלמד**, פניני הלכה, שבת ט, ב – ["ל"ט מלאכות שהיו במשכן ותולדותיהן"](#)
- הרב **חיים נבון** (על פי הרש"ר הירש) – ["השבת – מילת הזמן"](#) (אות ד')
- הרב **ארז משה דורון** – ["איסורי מלאכה – טל אורות"](#)

לימוד כל פרטי מלאכות השבת דורש זמן והתמסרות. במסגרת הלימוד שלפנינו בחרנו להתמקד בהלכות היותר שכיחות, שבהם רוב התלמידים והתלמידות עשויים להיפגש מדי שבת בשבתו.

מלאכת בישול

מי מבשל בשבת!?

לכאורה אף אחד לא מבשל בשבת. הרי את כל התבשילים אנו מכינים כבר בערב שבת.

מטרתנו להמחיש לתלמידים שאנו **עשויים להיפגש עם מלאכות הבישול** במקרים רבים בשבת:

- **חימום המאכלים** – מאכל שאנו מוציאים מן המקרר ומניחים אותו ישירות על הפלטה או על המיחם וכדומה.

📖 על כך בגוף החוברת – באות ב – בישול אחר בישול

- **הכנת משקה חם** - הכנת תה וקפה מכלי ראשון או שני

📖 על כך בגוף החוברת – באות א – כללי איסור בישול בשבת, ובאות ג – הכנת מאכלים שונים

- **הכנסת מאכל שאינו מבושל לתוך מאכל מבושל** – למשל, הכנסת שקדי מרק (מטוגנים) לתוך המרק הרוחח
 על כך בגוף החוברת – באות ג – הכנת מאכלים שונים
- **גרימה עקיפה לחימום מים בשבת** – שימוש בדוד-שמש או בדוד חשמלי
 על כך בגוף החוברת – באות ה – דוד שמש
- **הנחת מאכלים שאינם מבושלים כל צרכם על הפלטה** – השהייה והטמנה
 על כך בגוף החוברת – באות ד – השהיית תבשילים על פלטה חשמלית

בישול ללא אש

צורת הבישול הרגילה היא **בישול באמצעות אש**. בין אם זו אש ממשית, כגון כיריים במטבח, ובין אם זו אש חשמלית, כגון כיריים חשמליים או פלטה חשמלית.

אולם עם התפתחות הטכנולוגיה נוצרו אפשרויות ל**בישול בלא אש**. למשל, במיקרוגל, בתנורי אינדוקציה הפועלים בשיטה מגנטית, ובשיטות כימיות ופיסיקאליות שונות (קרני לייזר, אולטרה-סגול, תהליכים גרעיניים וכדומה).

האם כל אלו נחשבים לבישול, או שאין לנו אלא מה שהיה ידוע ומקובל בזמן מתן תורה ובתקופת חז"ל?

יסוד הדיון בזה הוא, האם נאסר כל מה שהוא **'דרך בישול'**, ואם כן יש לאסור כל שיטת בישול שרגילים לבשל בה באותו מקום ובאותו זמן; או שמה שנאסר הוא דווקא **בישול באש ובתולדותיה**, וכל שאר דרכי הבישול אינן אסורות מן התורה (וככל הנראה יש לאסור אותן מדברי סופרים, משום שהדבר נראה כבישול).

לדיון נרחב בנושא:

- הרב **ישראל רוזן** זצ"ל (תחומין, כרך יז); אתר מכון צמ"ת – ["בישול בשבת ללא אש"](#)
- הרב ד"ר **ישראל מאיר לוינגר** (המעין, טבת תשע"ב) – ["כללים בבישול ובתהליכים דמויי בישול"](#)
- הרב **גיורא ברנר** – ["בישול בשבת בדרכים מודרניות שלא היו במשכן"](#)

בישול דבר שנאכל חי

מטרת הבישול היא להכשיר את המאכל לאכילה. לרוב, המאכל שמבשלים אותו אינו ראוי לאכילה מתחילתו, ותהליך הבישול מרכז אותו או מקשה אותו, ובכך הופך אותו ראוי לאכילה.

אולם מה הדין לגבי **מאכל שהיה ראוי לאכילה** מתחילתו, ומבשלים אותו רק בשביל לשנות את טעמו. למשל, גזר או תפוח וכיוצא בזה?

- ראו על כך בשיעורו של הרב **אשר וייס** שליט"א – ["בישול בשבת בדבר שאין צריך בישול"](#)

כלים שבישלו בהם בשבת

כלים שבישלו בהם מאכלים שאינם כשרים, צריכים הכשר, משום שדפנות הכלי 'בלעו' את הטעם של המאכלים האסורים, ואם נבשל בהם פעם נוספת הם 'יפלטו' את טעם האיסור לתוך המאכל המותר ויאסרוהו.

מהו דין הכלים שבישלו בהם בשבת? הרי המאכל שבושל בשבת נאסר באכילה, ואם כן הוא נעשה 'חתיכת איסור', וכשהוא מתבשל בתוך הכלי, דפנות הכלי בולעות את האיסור ופולטות אותו אחר כך לתוך מאכלי ההיתר המתבשלים ביום חול? האמנם כלים שבישלו בהם בשבת (במזיד) אוסרים את הכלי ומחייבים אותנו להגעיל ולהכשיר אותו?

שאלה זו עשויה להיות מצויה כשבאים להתארח ב'צימרי' שלפני כן התארחו בו יהודים שאינם שומרים שבת כהלכתה. או בצבא, כאשר חיילים בישלו בשבת (ללא אישור הצבא, שאוסר זאת, כמובן), וכעת רוצים ליהנות מהכלי? [מובן שמדובר באופן שבישלו בו דבר שאין בו בעיית כשרות אחרת, כגון שהרתיחו מים בקומקום חשמלי וכדומה]

- ראו על כך במאמרו של הרב **משה ביגל**, רב היישוב מיתר – ["כלים שבישלו בהם בשבת"](#)

נביא כאן את סיכום דבריו (ההדגשות שלנו):
לסיכום:

לדעת רוב גדולי הפוסקים, כלים שבישלו בהם בשבת באיסור, הכלים נאסרים כמו כלים שבישלו בהם טריפה. כלים אלו צריך להכשיר לפי הכלל כבולעו כן פולטו.

המקלים בזה יש להם על מי שיסמכו.

בנוגע למאכלים שבושלו לאחר השבת בכלים אלו עצמם, אם מדובר במקרה חד פעמי ובמקום צורך גדול, או כדי לא לפגוע במארחים, אפשר להקל ולהתיר את המאכלים הכשרים שבושלו בכלים אלו לאחר השבת, ובפרט עם עברו יותר מ 24 שעות מחילול השבת.

שקדי מרק

בחוברת עסקנו בעניין הכנסת שקדי מרק לתוך המרק בשבת. כפתיחה או כסיום הנושא אפשר להראות את הסרטון הבא הממחיש את אופן הכנת שקדי המרק.

- [סוד הכנת שקדי המרק](#)

מלאכת ברירה

בורר – הקשה שבמלאכות

מלאכת בורר היא המלאכה שהכי פחות נראית 'מלאכה'. מה בסך הכל עשינו? הוצאנו מהצלחת את הגזר של המרק שלא רצינו לאכול. זהו. וזה אסור מן התורה...

ה'בן איש חי' כותב שאת פעולת הברירה אנו עושים פעמים רבות בכל יום, גם מבלי להשקיע בכך תשומת לב מרובה, ומשום כך זו המלאכה שהכי קשה להיזהר בה בשבת.

- בן איש חי, שנה שנייה, הקדמה לפרשת בשלח ונודע, כי הלכות הבורר בשבת רבים המה, וצריך שמירה גדולה לאדם שלא ישגה בהם, מפני שהאדם רגיל בזה בימי החול.
- וכתב הגאון מהר"ש אבוהב ז"ל ב'ספר הזיכרונות' על הבורר: מלאכה זו היא מן הקשות שבשבת, להיזהר בכל דקדוקיה וחלקיה.

פתיחת ברז בשבת

חשבתם פעם שפתיחת ברז בשבת עלולה להיות מלאכה האסורה מן התורה?

מדוע? מפני שברוב הברזים הביתיים מצוי **מסנן** קטן המיועד לסינון אבנית וחצץ, ואם כן, בכל פתיחת ברז אנו **בוררים את המים** מתוך הפסולת שבהם באמצעות המסנן, ואף שאנו מוציאים את המים מתוך האבנית ובוררים 'אוכל מתוך פסולת', וגם אם אנחנו משתמשים במים באופן מיידי, עדיין לכאורה הדבר אסור מן התורה משום שהסינון נעשה באמצעות כלי, ולא ביד...

הפוסקים דנו בסוגיה זו, ורובם **העלו להתיר**. הטעם העיקרי לכך הוא משום שדרך בני אדם לשתות את המים הללו גם אם לא היו מסננים אותם, ונמצא שמלאכת הבורר **לא הכשירה את המים לשימוש**, ואין כאן מלאכת בורר גמורה.

טעם נוסף להקל: מאחר שהמסננת מחוברת לברז **באופן תמידי**, והיא מסננת את המים גם כאשר אין שום צורך בכך, כגון כשמשתמשים במים לנטילת ידיים או לשטיפת כלים, נמצא שאין כאן פעולה חדשה הנעשית לצורך השתייה, ואין בזה מלאכת בורר (שו"ת מנחת יצחק חלק ז, סימן כג)

- הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, הלכות שבת חלק ג, ברירה במשקין, אות לא מסננת המותקנת על פי הברז, אין צריך להורידה מהברז מערב שבת, ומותר להשתמש בה בשבת, דכיון שהמים שבברזים שלנו הם צלולים ונקיים וראויים לשתיה כמות שהן, ואין המסננת באה אלא לתוספת נקיות, לפיכך אין לחוש בזה לאיסור בורר.

ויש להקל בזה אף אם מקפיד שלא לשתות בלא הסינון.

ברירת משחקים

נושא זה הובא בגוף החוברת – מקור 18

כפתיחה נחמדה ללימוד הנושא, אפשר להביא לכיתה כמה משחקים מבולגנים, ולעשות תחרות קטנה בין התלמידים מי מסדר ומארגן הכי מהר. אחר כך נשאל: האם מותר לעשות את זה בשבת...

הכנת מאכלים בשבת // מלאכות לישה וטחינה

בפרק זה עסקנו בהכנת מאכלים מצויים, שהאפשרות להיכשל בהם באיסורי שבת גבוהה או שיש מחלוקת אם מותר לעשות אותם בשבת.

הנושאים שבהם עסקנו הם:

- **חיתוך ירקות לסלט** – מלאכת טוחן
- **ריסוק פירות וירקות** – מלאכת טוחן
- **הכנת טחינה** – מלאכת לש
- **הוספת מיונז לסלט** – מלאכת לש
- **עירוב חלב בקורנפלקס** – מלאכת לש

מורים עם ראש גדולי יכולים לעשות מעין 'יום בישול' בכיתה, להביא ירקות ולהכין סלט, להביא חומרים לטחינה, או סתם לכבד את התלמידים בקורנפלקס עם חלב (רק לוודא שזה לפני ארוחת הצהרים הברשית...), ומתוך 'בטן מלאה' לדון במלאכות השבת התלויות בהכנת מאכלים אלו.

פתיחת קופסאות ובקבוקים // מלאכות בנייה וסתירה, חיתוך והכאה בפטיש

כפי שכתבנו במבוא לפרק זה, פתיחת קופסאות ובקבוקים בשבת נעשתה דבר שבשגרה משום שבמשך השבת אנו פותחים בקבוקי יין או בקבוקי שתייה, קופסאות שימורים ושאר אריזות. פעולה שגרתית זו כרוכה במחלוקת רחבה בין הפוסקים, שדנו בסוגיה זו מכמה צדדים:

- מצד מלאכת **בונה** (בניין וסתירה בכלים; עשיית פתח יפה)
- מצד מלאכת **מכה בפטיש** (שהרי מתקן את הכלי ועושה אותו ראוי לשימוש)
- מצד מלאכת **מחתך** (בעיקר בפתיחת פחיות משקה וכדומה, שהפתח נעשה לפי מידה מדויקת)

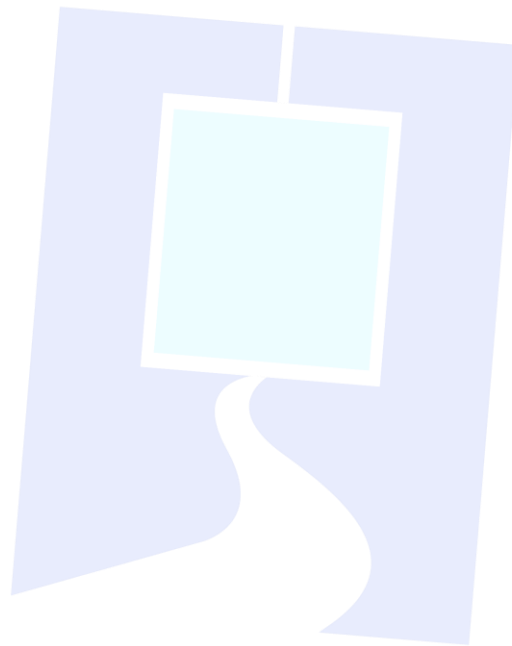
מלאכות אלו, ובעיקר 'מכה בפטיש' ו'מחתך', פחות מוכרות לתלמידים.

כהקדמה לשיעור (ואולי היה ראוי לעשות זאת כבר בתחילת לימוד המלאכות), מומלץ להביא לתלמידים טבלה עם שמות ל"ט המלאכות, ולבקש מהם להסביר מהי כל מלאכה.

רוב המלאכות פשוטות ומובנות, אבל מספר מלאכות אינן ברורות בשלב הראשון. למשל: דש, מלבן, מנפץ, מיסך, עושה שני בתי נירין, הפוצע שני חוטין, מפשיט, מעבד, ממחק, מחתך, מכה בפטיש.

דוגמאות לביאורים ל"ט מלאכות השבת:

- מצגת מרהיבה של [ל"ט המלאכות ותולדותיהן, והלכות מעשיות הנובעות מהן](#) – אתר שלום לעם
- מתוך אתר ["אחינו"](#)
- ויש גם [קומיקס על ל"ט מלאכות](#), באתר "הידברות" (פחות מתאים לכיתות י', אבל חמוד)

צורבא TZURBA
מרבנן M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

שער שלישי - דיני מוקצה

טעמי איסור מוקצה

במבוא לשער זה הבאנו את דברי הרמב"ם המסביר את טעמי איסור המוקצה. הרמב"ם מביא שלושה טעמים לאיסור:

1. "כדי שלא יהיה כיום חול בעינינו... ובטל הטעם שנאמר בתורה 'למען ינוח'" – אם היינו מטלטלים חפצים ממקום למקום כדרכנו בחול, היינו עסוקים כל השבת בסידור הבית ובשאר עיסוקים שהיו מבטלים לנו את מנוחת השבת, ולא היה מתקיים עיקר תפקידה של השבת – להיות יום מנוחה.
2. "אפשר שיבוא לידי מלאכה" – טעם זה מתייחס רק לאיסור טלטול כלי שמלאכתו לאיסור (שזה ה'מוקצה' הכי מצוי). אם היינו מטלטלים כלים שמלאכתם לאיסור, היינו עלולים להשתמש בהם בשוגג לעשיית מלאכות האסורות בשבת.
3. "שלא שבת שבייתה הניכרת" – אם היינו מטלטלים חפצים כדרכנו בחול, לא הייתה השבת מורגשת, אלא היינו מרגישים בדיוק כמו ביום חול.

הטעם הראשון והטעם השלישי נראים דומים בקריאה ראשונה, וכדאי לעמוד עם התלמידים על ההבדל בין הטעמים [לפי הטעם הראשון – הייתה מתבטלת המנוחה, ולפי הטעם השני – אמנם הייתה מנוחה, אך לא היה ניכר שהיא לשם שבייתה השבת].

- [סרטון קצר](#) - המסביר ב-90 שניות את טעמי איסור המוקצה לשיטת הרמב"ם – מבית הרמב"ם היומי וערוץ 20

הראשונים הביאו טעמים נוספים לאיסור מוקצה:

- לדעת הראב"ד (בהשגתו על הרמב"ם, הלכות שבת, פרק כד הלכה יג) – איסור המוקצה נועד למנוע מבני אדם להיכשל באיסורי הוצאת חפצים מרשות לרשות.

אמר אברהם: עוד אמרו (שבת קכד) "אטו טלטול לאו צורך הוצאה הוא", ועוד אמרו (שם קכג) "בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו שאמרו שלושה כלים קטנים ניטלים על השולחן". נמצא כי מפני חיוב הוצאה אסרו בטלטול מה שאסרו, שהוא גדר להוצאה.

- לדעת רב אחאי גאון (שאלתות דרב אחאי, פרשת בשלח, שאילתא מז) ולדעת רבי מנחם המאירי (מסכת ביצה פרק ב משנה א) – איסור המוקצה הוא הרחבה של דיני ההכנה לשבת ויום טוב. כשם שיש להכין את צורכי השבת כבר מבעוד יום, כך אסור לטלטל בשבת אלא חפצים שזמנו מבעוד יום לשימוש בשבת.

- לדעת רבי אברהם דנציג, בעל ה'חיי אדם' (הלכות שבת, כלל סו, סעיף א) – שילב בין הטעמים. לדבריו, כל הטעמים שנאמרו ברמב"ם ובראב"ד נכונים, וחכמים סמכו זאת על הפסוק "והכינו את אשר הביאו" (שמות טז, ה):

והטעם שאסרו - כתב הרמב"ם... והראב"ד כתב הטעם... ואמנם עם כל זה לא זכינו לידע טעם שחילקו חכמים לאסור מוקצה אחד יותר מחבירו כאשר נבאר פרטיהם.

ונראה לי להוסיף עוד טעם, שכיון שראו חכמים לאסור המוקצה מטעמים הנזכרים, סמכו דבריהם על פסוק (שמות טז, ה) והכינו את אשר יביאו, דאיכא מאן דיליף בגמרא מפסוק זה דמוקצה הוא דאורייתא כיון שלא היה מוכן מערב שבת, ולכן אף דלא קיימא לן הכי, מכל מקום **סמך גדול סמכו על פסוק זה** שלא לטלטל אלא מה שהוא מוכן מערב שבת או ממילא או שהכין במחשבה או במעשה בכל דבר לפי תשמישו.

סוגי המוקצה

בגוף החוברת עסקנו בקצרה בביאור סוגי המוקצה השונים, ובדיני הטלטול של כל אחד מהם (ראו בסיכום השער את תמצית ההלכות):

- כלי שמלאכתו לאיסור
- מוקצה מחמת חסרון כיס
- מוקצה מחמת גופו
- בסיס לדבר האסור

לסיכום הנושא אפשר להכין **חידון**. מחלקים את הכיתה לשתיים או שלוש קבוצות. המורה מקריא שם של חפץ, וכל קבוצה בתורה צריכה לומר לאיזה סוג מוקצה הוא שייך.

- לצורך הכנת החידון - להלן קישור ל"[רשימת המוקצה הענקית](#)"
- הרב י. צ. רימון - [סיכום דיני המוקצה](#), ובסופו (עמוד 15) **תרשים** של הגדרת כל חפץ לאיזה סוג מוקצה הוא שייך

צורבא TZURBA
מרבנן M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

שער רביעי - שימוש בחשמל בשבת

שימוש בחשמל בשבת

השימוש בחשמל בשבת שינה את 'כללי המשחק' של שמירת השבת. מלאכות רבות שהיו נעשות בידי אדם, נעשות כיום – בימות החול – באמצעות מכשירי חשמל רבים. התייחסות הפוסקים לסוגיית החשמל ארוכה ומורכבת, ונגענו בחוברת במקצתה.

הנושאים שעסקנו בהם הן סוגיות היסוד של השימוש בחשמל בשבת:

- ממה נובע האיסור להשתמש בחשמל בשבת? לאיזה 'אב מלאכה' יש לשייך את יצירת המעגל החשמלי (בונה, מכה בפטיש, מבעיר, או איסור דרבנן של 'מוליד')?
- הנאה מחשמל המיוצר בשבת על ידי יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות.

לפתיחת הנושא אנו ממליצים להקריין את הסרטונים הבאים:

- מכון צמ"ת (הדובר בסרטון: אסי צובל) – [חשמל בשבת](#)
- כתבה בYnet - ["חברת החשמל תייצר חשמל כשר בשבת"](#)

להרחבות בנושא השימוש בחשמל בשבת:

- מכון צמ"ת – ["חשמל בשבת"](#) (וראו שם הפנייה להרחבות נוספות).
- המכלול – ["חשמל בשבת"](#)

צביון השבת / אופניים בשבת

סוגיית השימוש בחשמל אינה עוסקת רק במישור ההלכתי היבשי, אלא גם – ואולי בעיקר – במישור הרחב של צביון השבת. הנחת היסוד של הפוסקים הייתה שאסור להשתמש בחשמל בשבת, והדיון ביניהם עוסק רק בבירור הטעם לאיסור.

מדוע כל כך פשוט לכולם שהשימוש בחשמל אסור? נראה שהנחת היסוד הייתה שעשיית מלאכה באמצעות מכשירי חשמל פוגעת בצביון השבת, ואי אפשר להתירה.

דוגמה דומה לכך היא: הרכיבה על **אופניים בשבת**. גם כאן רוב ככל הפוסקים אוסרים, אבל טעם האיסור אינו ברור דיו (יש שאסרו מפני עשיית חריץ ('חורש'), יש שאסרו מחשש יציאה מחוץ לתחום, יש שאסרו שמא יבוא לתקנס). ברור שהפוסקים הניחו שנסיעה באופניים אינה תואמת את צביון השבת כיום מנוחה וראוי לאסור זאת, וכל שנותר להם הוא לבסס את יסוד האיסור.

בעניין רכיבה על אופניים בשבת, ראו:

- הלכה יומית (על פי פסקי הרב עובדיה יוסף) – ["האם מותר ליסוע באופניים בשבת?"](#)
- אתר 'ישיבה' (תשובת הרב דוב ליאור) – ["רכיבה על אופניים בשבת"](#)

בהקשר לזה מעניין להביא את תשובה הרב יוסף חיים (ה'בן איש חי') שכתב להתיר את הנסיעה באופניים בשבת (שו"ת רב פעלים ח"א, ס"י כה):

בענין הקרון שקורין בא"י ס"ל (אופניים), דרוכבים בו בשבת.

שאלה: נשאלתי מאת היקר המשכיל סי' מאיר צאלח נר"ו, בעיר במבוי נמצא קרון שקורין גאר"י שקבוע בו שני גלגלים, ואינם מושכין אותו בהמות ולא בני אדם, אלא הוא מהלך מאליו על ידי אדם היושב בו, שדוחה את הגלגלים ברגליו, ורצינו לדעת אם מותר לרכוב בזה הגאר"י בשבת ויר"ט או לאו...

תשובה: ...בעיר שיש בה עירוב מותר לרכוב בזה הגאר"י, אפילו לטייל בין בשבת בין ביום טוב.

שעון שבת

השימוש בשעון שבת הוא נושא שראוי להרחבה. ברוב הבתים בישראל מכוונים את שעון השבת החשמלי מערב שבת, על מנת שיידלק ויכבה בשעות הרצויות.

- מהו הבסיס ההלכתי להיתר השימוש בשעון שבת?
- האם מותר לערוך שינויים בשעון השבת – להקדים הדלקה או כיבוי, ולהאריך את המצב הקיים?

להרחבה בנושאים אלו:

- שו"ת ציץ אליעזר חלק כ סימן יט
- הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, שבת, חשמל ומכשיריו, אות ו – ["שעון שבת והרחקת זמן פעולתו"](#)
- הרב ברוך גיגי, ישיבת הר עציון – ["שעון שבת – שימוש בו ועריכת שינויים בו"](#)
- שיעור קצר של הרב עובדיה יוסף – ["דין שעון שבת"](#)

בגוף החוברת (מקורות 8-10) דנו **בבעיה נוספת** העלולה לצוץ בעקבות השימוש בשעון שבת: כיבוי החשמל בלילה ברוב בתי ישראל והדלקת החשמל בבוקר, משנים באופן משמעותי את צריכת החשמל הארצית, וגורמים לאנשי חברת החשמל לבצע שינויים ידניים הכרוכים בחילול שבת.

מרבנון M'RABANAN
לעילוי נשמת מאיר (מיש) אלימלך ז"ל

שער חמישי - רפואה ופיקוח נפש בשבת

”וחי בהם” – ולא שימות בהם

הדיון בנושא 'פיקוח נפש דוחה שבת' הוא, בעצם, דיון רחב יותר על היחס בין התורה לחיים.

אחד המקורות לכך שפיקוח נפש דוחה את כל המצוות הוא (כפי שהובא בחוברת, מקור 4) מן הפסוק (ויקרא יח, ה): **”וַיִּשְׁמְרֶתֶם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתֶם הָאֲדָם וְחַי בְּהֶם אֲנִי ה'”** – וכפי שדרשו חז”ל: **”וחי בהם – ולא שימות בהם”**.

יש כאן יסוד גדול: התורה אינה מתנגשת עם החיים אלא מכוונת את החיים.

להרחבה:

- הרב אהרן ליכטנשטיין – [”על תורת חיים וחיי תורה”](#)

”יקרה בעיניו נשמה של ישראל”

יסוד נוסף שיש ללמוד מכלל חשוב זה, הוא על מעלתו של כל יחיד ויחיד מישראל.

בביאור הטעם שפיקוח נפש דוחה את כל המצוות, כתב רש”י (סנהדרין עד ע”א ד”ה סברא הוא): **כי אמר רחמנא לעבור על המצוות משום ”וחי בהם” - משום דיקרה בעיניו נשמה של ישראל...**

ושב חזר וכתב (יומא פב ע”ב ד”ה מאי חזית):

”וחי בהם” - ולא שימות בהם. טעמו של דבר: לפי שחביבה נפשן של ישראל לפני המקום יותר מן המצוות; אמר הקדוש ברוך הוא: תיבטל המצווה ויחיה זה.

הקב”ה רוצה מאוד שנקיים את התורה, והוא מעניש את מי שעובר על מצוותיה, ואף מחייב סקילה (העונש החמור ביותר בתורה) למי שמחלל את השבת. ואף על פי כן, כאשר קיום מצוות התורה עומד כנגד הצלת חייו של אדם אחד מישראל, הקב”ה ימוותר על הכל, ומורה לנו לעשות כל אשר ביכולתנו כדי להצילו, גם אם זה יהיה כרוך בחילול שבת.

מכאן אנו למדים על חובת ה' העצומה לעמו ישראל, אף יותר מן התורה – **”אשר בחר בנו מכל העמים, ונתן לנו את תורתו”**.

- פתיחה חמודה לנושא 'פיקוח נפש דוחה שבת' – [סרטון של אסי וטוביה](#) – התלמוד הישראלי – ”פיקוח נפש”

תרופות – בטל הטעם לא בטלה התקנה?

בגוף החוברת למדנו שאיסור לקיחת תרופות בשבת יסודו בגזירת שחיקת סממנין, והבאנו את דברי הרב יהושע נויבירט זצ”ל שמצדד לומר שמכיוון שבימינו אין האנשים בקיאים

לעשות תרופות בעצמם, וממילא אין חשש שישחקו סממנים, ומשום כך יש להקל בלקיחת תרופות בימינו.

נושא זה הוא פתח לדיון בכל גזירות חז"ל שטעמן כבר אינו רלוונטי לימינו: האם אומרים "בטל טעם בטלה תקנה" או לא.

להרחבה בנושא זה:

- הרב **אהוד פיקסלר** – ["בטל הטעם – בטלה התקנה?"](#) (ובתוך דבריו דן גם בנושא גזירת שחיקת סממנים)
- הרב **שמואל אריאל** – ["בטל הטעם בטלה התקנה – כללית, ובעניין קטניות והסבה"](#)
- הרב **אריאל כהן** – ["כוחה של תקנה"](#)

כיבוי שריפה בשבת

סרטונים לפתיחת השיעור:

- [כיבוי אש - סרט תדמית](#)
- [כיבוי שריפה בשבת – דירת מגורים בירושלים](#)
- [רובוט לכיבוי שריפה](#)

מאמרים להרחבה:

- הרב **זלמן מלמד** – ["כיבוי שריפה בשבת"](#)
- הרב **רא"ם הכהן** – ["האם מותר לכבות שריפה בשבת?"](#)
- שו"ת **במראה הבזק** – ["התנדבות בארגון כיבוי אש בשבת"](#)

ניהול מלחמה בשבת

הפרק שלפנינו עוסק במושג 'פיקוח נפש ציבורי'. מושג זה קיבל משמעות נרחבת עם הקמת המדינה וחזרת השלטון לישראל.

כעת, כשניהול המדינה מופקד בידי ישראל, ובכלל זה שמירת הביטחון השוטף מבית (משטרה) ומחוץ (צבא), החל להתעורר הדיון בפוסקים על אופני הלחימה והתנהלות המשטרה והצבא בשבת.

להרחבה:

- הרב **שלמה גורן** זצ"ל (סיני, ספר היובל, תשי"ח) – ["לחימה בשבת לאור המקורות"](#)
- תגובת הרב **משה צבי נריה** זצ"ל – ["על היתר המלחמה בשבת"](#)
- **תורת המחנה** (פרק לו), בהוצאת ענף ההלכה של הרבנות הצבאית – ["פעילות מבצעית בשבת"](#)